

АНОТАЦІЯ

Лимаренко Ю. С. Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, НАПрН України, Харків, 2023.

Дисертацію присвячено кримінологічному дослідженню домашнього насильства та негативних тенденцій у його розвитку в умовах Харківського регіону, розробці нових і конкретизації існуючих заходів загальносоціального й спеціально-кримінологічного запобігання та протидії йому на основі виявлених детермінаційних чинників.

У дисертації надано характеристику соціально-економічних та інших ознак Харківського регіону, які ілюструють можливість вивчення детермінаційних чинників домашнього насильства на його прикладі із подальшим застосуванням результатів дослідження на території всієї України, оскільки ознаки цього явища мають свій прояв практично в кожному населеному пункті держави. Помітне зростання кількості сімей, які проживають без офіційної реєстрації шлюбних відносин та збільшення випадків розлучень на території Харківського регіону укріплює постулати безвідповідального ставлення до родинних зобов'язань. Безробіття (рівень якого у Харківському регіоні є досить високим) негативно впливає на сімейні відносини. Бідність, неможливість забезпечити своїх дітей речами першої необхідності є конфліктогенними факторами, які сприяють вчиненню домашнього насильства в регіоні та всій країні. Зазначено, що одну з провідних ролей при формуванні рівня домашнього насильства в регіоні відіграє рівень загальної злочинності, а особливо злочинності проти життя та здоров'я особи, до якої належить кримінальне правопорушення, передбачене ст. 1261 Кримінального кодексу України. Достатньо стабільні показники насильницької злочинності та низький ступінь (менше половини) виявлення осіб, які вчиняють такі кримінальні

правопорушення, вкотре підтверджують необхідність розробки заходів запобігання і протидії на основі матеріалів Харківського регіону.

Дослідивши існуючі історичні, теоретичні та законодавчі напрацювання, в роботі надано авторське визначення домашнього насильства, котре може бути вчинено у вигляді поєднань різних його форм.

При дослідженні стану домашнього насильства в Харківському регіоні було виділено наступні особливості. За період 2016 – 2021 років кількість зареєстрованих випадків вчинення домашнього насильства збільшилась майже вдвічі. На нашу думку, невинне зростання динаміки домашнього насильства в Харківському регіоні та Україні є закономірним наслідком криміналізації домашнього насильства, створення спеціалізованих підрозділів у складі Національної поліції України «Поліна» (поліція проти насильства) та карантинних обмежень, введених внаслідок пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19. У 2020 році в Харківському регіоні відмічено тенденцію до збільшення кількості засуджених осіб за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

У більшості досліджених злочинних випадків спостерігається поєднання двох форм домашнього насильства (фізичного і психологічного) та вчинення домашнього насильства переважно у вечірній і нічний час доби. Характерна для домашнього насильства, вчиненого в Харківському регіоні, приватність підтверджена вчиненням злочину в межах місця проживання жертви чи кривдника (84 %), але, ми вважаємо, що прив'язка до місця вчинення не повинна відігравати ключову роль у кваліфікації діяння як домашнього насильства, оскільки вказане кримінальне правопорушення може бути вчинене будь-де. При проведенні дослідження з'ясовано, що майже половину фактів вчинення домашнього насильства кваліфіковано як проступок, котрий передбачено ст. 125 Кримінального кодексу України «Умисне легке тілесне ушкодження», 20 % - як «Умисне тяжке тілесне ушкодження» за ст. 121 Кримінального кодексу України та лише 4 % за спеціальною ст. 1261 Кримінального кодексу України «Домашнє насильство». Домашнє насильство у

Харківському регіоні відзначається середнім рівнем латентності, що пов'язано із небажанням жертв заявляти про порушені права до правоохоронних органів внаслідок існування значного ступеню недовіри до них щодо правильності кваліфікації виявлених фактів вчинення домашнього насильства, з ознаками кримінального правопорушення, за адміністративним законодавством.

У дисертації надано типовий портрет кривдника – це особа чоловічої статі, від 35 до 39 років, з середньою освітою, у якого переважно відсутнє постійне місце роботи, або який має тимчасовий заробіток, перебуває в офіційних або фактичних шлюбних відносинах, та який вчинив домашнє насильство. Постать жінки-аб'юзера не є характерною для Харківського регіону, і хоча нами було встановлено поодинокі випадки, все ж вони не мають суттєвого кримінологічного значення. Кожен третій кривдник раніше був засуджений та відбував покарання у місцях несвободи, розташованих в межах Харківської області, що є характерною особливістю вчинення домашнього насильства саме в цьому регіоні. Більшість правопорушників зростали в неповних сім'ях, виховувались матір'ю або старшими членами родини, тобто переважно не мали чоловічої моделі поведінки у родині; характеризувались негативно у власній сім'ї, але разом з тим не викликали підозри у схильності до вчинення домашнього насильства у сусідів та знайомих.

При дослідженні жертв домашнього насильства не було встановлено тісного зв'язку між віктимною поведінкою постраждалої особи та вчиненням домашнього насильства щодо неї. Було виявлено, що більшість жертв домашнього насильства складають співмешканки або дружини, котрі за соціально-демографічними ознаками подібні до кривдників.

Систему детермінант домашнього насильства в Харківському регіоні досліджено за трьома рівнями: макрорівнем, мезорівнем та мікрорівнем (індивідуальним рівнем). На макрорівні вчиненню домашнього насильства сприяють: соціально-економічна нестабільність в державі; триваючі збройні конфлікти; достатньо високий рівень безробіття в регіоні; стереотипні патріархальні соціальні переконання та слабкі темпи утвердження гендерної

рівності. Мезорівень причин та умов домашнього насильства представлений: негативним впливом девіантної поведінки у батьківській сім'ї кривдника на формування його особистості; відсутність власного житла та необхідність уживатися в одному приміщенні з іншими родинами; ворожим ставленням батьків до пари своєї дитини та їх систематичне втручання в життя подружжя; алкогольна / наркотична залежність членів сім'ї. Індивідуальний рівень чинників, які детермінують домашнє насильство, включає в себе: агресивність та запальний характер кривдника; наслідки впливу попередніх судимостей засуджених і їх перебування певний час в установах виконання покарань; занижена або завищена самооцінка аб'юзера і як наслідок ревності з його боку та бажання самоствердитись за рахунок більш слабшої близької особи. Окремо в роботі виділено віктимологічну складову детермінації домашнього насильства.

У роботі досліджено специфіку конкретної життєвої ситуації, як однієї із ключових складових механізму вчинення кримінального правопорушення. В домашньому насильстві, яке вчиняється в Харківському регіоні, вона полягає у: штучному її створенні, переважно, самими кривдниками, рідше за участю жертв або під впливом третіх осіб; агресивному реагуванні аб'юзерів на справедливі зауваження постраждалих.

При вивченні міжнародного та зарубіжного досвіду протидії домашньому насильству з'ясовано, що у практиці досліджених країн (США, Велика Британія, Шотландія, Північна Ірландія, Німеччина, Франція, Швеція) пріоритет надається запобіжній діяльності у боротьбі з домашнім насильством. Важлива роль відводиться широкому застосуванню різного виду приписів, які забезпечують жертву від майбутнього насильства. Гласність та просвітницька робота серед молоді – природні складові процесу запобігання домашньому насильству в досліджених країнах, до якого долучаються як усі гілки влади, так і громадський та приватний сектори. Запропоновано використання механізмів найбільш вдалого міжнародного та зарубіжного досвіду запобігання та протидії

домашньому насильству в правоохоронній та правозастосовній діяльності на регіональному та національному рівнях.

За результатами проведеного дослідження представлено комплекс заходів загальносоціального запобігання домашньому насильству, котрі спрямовано на: стабілізацію соціально-економічного становища регіону шляхом зменшення рівня безробіття та алкоголізації населення; підвищення правової культури суспільства; забезпечення належної ресоціалізації осіб, звільнених з місць несвободи, та впровадження різних форм державної та регіональної підтримки інституту сім'ї.

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання домашньому насильству в Харківському регіоні розроблено з урахуванням детермінаційного комплексу чинників за трьома напрямками: кримінологічної профілактики, відвернення та припинення кримінальних правопорушень. У роботі запропоновано зменшити кількість гендерно упередженого контенту у ЗМІ, який пропагує насильство у сім'ї, забезпечити регулярне транслювання всіх доступних засобів допомоги від домашнього насильства. Наголошено на необхідності створення та забезпечення функціонування реєстру кривдників із відкритим доступом. Як один із превентивних способів убезпечення особи від домашнього насильства в майбутньому (особливо економічного), пропонується систематично здійснювати популяризацію можливості укладення шлюбного контракту між подружжям. Обґрунтовано важливість систематичного проведення інформаційної кампанії, яка б містила алгоритм дій особи, постраждалої від домашнього насильства. З метою подолання економічної залежності та несамостійності жертв домашнього насильства підкреслена актуальність запровадження в кожному регіоні країни безкоштовного навчання для постраждалих від домашнього насильства осіб із їх подальшим працевлаштуванням. У дисертації висунуто пропозицію щодо створення та розповсюдження технічного оснащення для протидії домашньому насильству (наприклад, браслет, брелок або годинник, оснащені «тривожною кнопкою»).

Ключові слова: домашнє насильство, кримінологічна характеристика, кривдник, жертва, детермінація, запобігання злочинності.

ABSTRACT

Lymarenko Yu.S. Prevention and counteraction to domestic violence according to the materials of Kharkiv region. – Qualifying scientific work on the rights as a manuscript. Dissertation for obtaining of the PhD (Doctor of Philosophy) degree, specialty 081 «Law». – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Ukrainian Academy of Law Sciences. – Kharkiv, 2023.

The dissertation is devoted to the criminological study of domestic violence and its negative development trends in the conditions of the Kharkiv region, the development of new and specification of existing measures of general social and special criminological prevention and countermeasures based on the identified determining factors that cause the emergence and development of this criminal phenomenon.

The dissertation provides a description of the socio-economic and other characteristics of the Kharkiv region, which illustrate the possibility of studying the determinants of domestic violence on the example of the Kharkiv region and applying the results of the study to the entire country, since its features are manifested in almost every settlement of Ukraine. A significant increase in the number of families living without official registration of marriage relations and an increase in the number of divorces in the territory of the Kharkiv region reinforces the postulates of an irresponsible attitude towards family obligations. Unemployment (the level of which is quite high in the Kharkiv region) negatively affects family relations. Poverty, the inability to provide one's children with basic necessities are conflict-causing factors that contribute to the perpetration of domestic violence in the region and the entire country. It is noted that one of the leading roles in the formation of the level of domestic violence in the region is played by the level of general crime, and especially crime against the life and health of a person, which includes the criminal

offense provided for in Article 1261 of the Criminal Code of Ukraine. Sufficiently stable indicators of violent crime and the low degree (less than half) of detection of persons who commit such criminal offenses once again confirm the need to develop prevention and countermeasures based on the materials of the Kharkiv region.

Having studied the existing historical, theoretical and legislative developments, the work provides the author's definition of domestic violence, which can be committed in the form of combinations of its various forms.

When investigating the state of domestic violence in the Kharkiv region, the following features were highlighted. During the period 2016 - 2021, the number of registered cases of domestic violence almost doubled. In our opinion, the constant growth of the dynamics of domestic violence in the Kharkiv region and Ukraine is a natural consequence of the criminalization of domestic violence, the creation of specialized units within the National Police of Ukraine "Polina" (police against violence) and quarantine restrictions introduced as a result of the acute respiratory disease pandemic COVID-19. In 2020, a trend towards an increase in the number of persons convicted of criminal offenses related to family violence was noted in the Kharkiv region.

There is a combination of two forms of domestic violence (physical and psychological) and it was committed in the evening and at night in most investigated criminal cases. Privacy, which is characteristic of domestic violence committed in the Kharkiv region, is confirmed by the commission of the crime within the limits of the place of residence of the victim or abuser (84%), but we believe that the connection with the crime scene should not play a key role in the qualification of the act as domestic violence, as the specified criminal offense can be committed anywhere. During the research, it was found that almost half of the cases of domestic violence were classified as a misdemeanor, which is provided for in Art. 125 of the Criminal Code of Ukraine «Intentional minor bodily injury», 20% as «Intentional serious bodily injury» under Art. 121 of the Criminal Code of Ukraine and only 4% under special Art. 1261 of the Criminal Code of Ukraine «Domestic violence». Domestic violence in the Kharkiv region is characterized by an average level of latency, which

is connected with the reluctance of the victims to declare to the law enforcement agencies about their violated rights due to the fact that they have a significant degree of mistrust regarding the correctness of the qualifications discovered facts of domestic violence with signs of a criminal offense provided for by administrative legislation.

The dissertation provides a typical portrait of the abuser - he is a male person, aged 35 to 39, with a secondary education, who mostly does not have a permanent job, or who has a temporary job, is in an official or de facto marital relationship, and who committed domestic violence in with or without alcohol intoxication. The figure of a female abuser is atypical for the Kharkiv region, and although we found isolated cases, they are not of great criminological significance. Every third offender was previously convicted and served a sentence in prisons located within the Kharkiv region, which is a characteristic feature of domestic violence in this region. Most of the offenders grew up in single-parent families, were raised by their mothers or older family members, mostly did not have a male model of behavior in the family; were characterized negatively in their own family, but at the same time did not arouse suspicion of the possibility of domestic violence in neighbors and acquaintances.

When researching victims of domestic violence, no close connection was established between the victim's behavior and the perpetration of domestic violence against her. It was found that the majority of victims of domestic violence are cohabitants or wives, who are similar to the abusers in terms of socio-demographic characteristics.

The system of determinants of domestic violence in the Kharkiv region was studied at three levels: macro level, meso level and micro level (individual level). At the macro level, the perpetration of domestic violence is facilitated by: socio-economic instability in the state; active armed conflicts; sufficiently high level of unemployment in the region; stereotypical patriarchal social beliefs and weak pace of establishing gender equality. The meso level of the causes and conditions of domestic violence is represented by: the negative impact of deviant behavior in the abuser's parental family on the formation of his personality; lack of own housing and the need

to get along in the same room with other families; the hostile attitude of parents towards their child's couple and their systematic interference in the lives of spouses; alcohol / drug addiction of family members. The individual level of factors that determine domestic violence includes: aggressiveness and hot-tempered nature of the abuser; the consequences of the influence of previous convictions of convicts and their stay for a certain time in institutions for the execution of punishments; underestimated or overestimated self-esteem of the abuser and, as a result, jealousy on his part and the desire to assert himself at the expense of a weaker loved one. Separately, the work highlights the victimological component of the determination of domestic violence.

The work examines the features of a specific life situation as one of the key components of the mechanism of committing a criminal offense. In domestic violence, which is committed in the Kharkiv region, it consists in: artificial creation of a specific life situation, mainly by the abusers themselves, less often with the participation of victims or under the influence of third parties; aggressive response of abusers to fair remarks of victims.

During the study of international and foreign experience in combating domestic violence, it was established that in the practice of the researched countries (USA, Great Britain, Scotland, Northern Ireland, Germany, France, Sweden), priority is given to preventive activities in the fight against domestic violence. An important role is given to the wide application of various types of prescriptions that protect the victim from future violence. Publicity and educational work among young people are natural components of the process of preventing domestic violence in the researched countries, to which all branches of government, as well as the public and private sectors, are involved. It is proposed to use the mechanisms of the most successful international and foreign experience of preventing and countering domestic violence in law enforcement activities at the regional and national levels.

Based on the results of the research, a set of measures for general social prevention of domestic violence is presented, which are aimed at: stabilizing the socio-economic situation of the region by reducing the level of unemployment and

alcoholism of the population; improving the legal culture of society; ensuring the proper resocialization of persons released from prisons and implementing various forms of state and regional support for the institution of the family.

Measures of special criminological prevention of domestic violence in the Kharkiv region were developed taking into account a deterministic set of factors in three directions: criminological prophylactic measures, prevention and termination of criminal offenses. The work proposes to reduce the amount of gender-biased content in the mass media that promotes domestic violence, to ensure regular broadcasting of all available means of help from domestic violence. The need to create and ensure the functioning of the register of abusers with open access was emphasized. As one of the preventive ways to protect a person from domestic violence in the future (especially economic), it is proposed to systematically popularize the possibility of concluding a marriage contract between married couples. The importance of systematically conducting an information campaign, which would contain an algorithm of actions of a person affected by domestic violence, is substantiated. In order to overcome the economic dependence and lack of independence of victims of domestic violence, the urgency of introducing free training for victims of domestic violence with their subsequent employment in every region of the country was noted. The dissertation proposes the creation and distribution of technical equipment to combat domestic violence (for example, a bracelet, keyring or watch equipped with an «alarm button»).

Key words: *domestic violence, criminological characteristics, abuser, victim, determination, crime prevention.*